

Filmska dejavnost dr. Marjana Foersterja

IVAN NEMANIČ

Dr. Marjan (Mario) Foerster se je kot filmski scenarist, snemalec, režiser in montažer z velikimi črkami vpisal v slovensko filmsko zgodovino. Rodil se je leta 1907 v Ljubljani, v družini univerzitetnega profesorja dr. Jaroslava Foersterja. Srednjo šolo je obiskoval na Višji državni realki. Po maturi, 1924. leta, se je vpisal na Tehniško fakulteto Univerze v Ljubljani, kemijski oddelek. Pozneje je študiral kemijo na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze, kjer je leta 1930 diplomiral. Dve leti pozneje je promoviral iz kemijskih znanosti. Kmalu za tem se je v letu 1935 napotil na specializacijo iz foto-filmske stroke v Berlin, kjer je bilo središče nemške filmske industrije v okviru Universum filma ali Ufe s sedežem v Babelsbergu. Bil je asistent pri režiserju Georgu Jascobyju do leta 1938, ko se je vrnil v domovino. V tem času je obiskal tudi Barandow na Češkoslovaškem in Dunaj. Zaradi zdravstvenih težav je študij v tujini nekajkrat prekinil in se vrnil v Ljubljano.

V začetku 70-tih let sem v okviru evidentiranja slovenskega filmskega gradiva obiskal tudi dr. Marjana Foersterja na njegovem domu. Takrat mi je pripovedoval o svojem delu in filmih, ki jih je posnel. Pozneje so njegovi dediči izročili Arhivu Republike Slovenije filme, ki jih je hranil doma, in tudi njegovo spisovno gradivo, povezano s filmom. Prevzete filme smo v Arhivu uredili, popisali in arhivirali. Šele pozneje smo jih podrobno obdelali. Predstavljamo jih v IV. zvezku inventarja filmskega gradiva Arhiva Republike Slovenije in okvirno tudi v naslednjem članku.

V času obiska pri Ufi je dr. Marjan Foerster posnel vrsto študijskih, dokumentarnih filmov. Pri snemanju je uporabil 16 mm obračilni film. Nekatere filme je opremil tudi z naslovi in vnesnimi napisi v nemškem in slovenskem jeziku. Pomembni so posnetki napisov z datumi. Vsekakor je najstarejši Foersterjev film pri Ufi Priključitev Posarja. Na koledarju odtrga listič z datumom 28. februar. Nato se v filmu zvrstijo vojaške enote v paradi po berlinskih ulicah, leta preletijo mesto, ob tem dogodku manifestira množica na mestnih trgih in ulicah. Ponoči je posnel osvetljene napise, ki so posebno zahtevni pri ekspoziciji svetlobe in so dr. Foersterju odlično uspeli. Naslednji daljši dokumentarec je naslovil Skozi razstave v Berlinu, ki so bile v marcu 1935. leta. Predstavil je Avtomobilsko razstavo v Berlinu ob 50-letnici prvega bencinskega avtomobila in Veliko berlinsko razstavo opreme za vodni šport. Posnel je olimpijski stadion v izgradnji in Olimpijsko vas za bivanje športnikov na olimpiadi 1936. leta v Berlinu.



Sledili so posnetki Zoo - vrta z nekaterimi zanimivostmi. Ohranjeni sta dve kopiji - s slovenskimi in z nemškimi napisi, ki se pa razlikujeta po dolžini. Na koncu kopije sledi napis "Aufgenommen von dr. M. Foerster", kar potrjuje avtorstvo filma dr. Marjana Foersterja.

S svojimi "nemškimi" filmi je dr. Marjan Foerster obiskal Ljubljano v juniju 1936. leta in jih predvajal v Delavski zbornici. Predvajal je daljši film z naslovom Berlinska reportaža. V njem je predstavil zlasti monumentalne znamenitosti nemške prestolnice in tudi mestni vrvež, zabavišča in promet, avtomobile, tramvaje, kolesarje, pešce in policiste, ki nadzorujejo in usmerjajo promet. Posnel je tudi letalski promet in vožnjo vlakov. Časopis Jutro je objavil¹ daljše poročilo o filmskem večeru dr. Marjana Foersterja v Ljubljani. Pomemben je podatek, da je dr. Foerster v teku leta s svojo kamero posnel nad 1000 m (16 mm) filma v Berlinu in da ga je prikazal le polovico. Publika v dvorani je med predstavo ugotavljala, da so posamezni posnetki prave umetnine. Posnetkom monumentalnega Berlina sledijo eksperimentalni posnetki galebov na temnem ozadju, promet na berlinskih ulicah, kanali in mostovi, značilnosti velemesta. Ob tem pa je posnel še Leipzig in Hamburg s pristaniščem, kjer so bile zasidrane prekoceanske in vojne ladje. V filmu so se zvrstili nočni posnetki Berlina z napisi in reklamami, ki so posebno zahtevni za eksponiranje in so dr. Foersterju lepo uspeli. Pri snemanju je uporabil najnovejše tehnične iznajdbe fotografiranja, napravo "zoom", ki samodejno uravnava razdaljo do objekta sne-

¹ Velik amaterski film o Berlinu, Berlinska reportaža o Berlinu g. dr. Foersterja je žela priznanje, Jutro, 11. junij 1936.

manja. V letu 1935 so sledili krajši Foersterjevi filmski zapisi, ki jih je opremil z napisi in jih naslovil: Jugoslovanska delegacija v zapuščencem Harbinu, Letalski miting v Berlinu s posnetkom letališča in preleti letal nad njim, Otvoritev avtoceste Frankfurt/M - Darmstadt 19. maja 1935, Mednarodni filmski kongres v Berlinu 1935. V filmu Posebni dogodki je združil krajše reportažne posnetke iz Berlina, Leipziga, Hamburga, inonumentalne posnetke iz nemških vелеmest. Med pomembnejše Foersterjeve filme iz Berlina uvrščamo Skladanowsky Bioscop, ki prikazuje dejavnost nemških pionirjev, bratov Maxa in verjetno tudi Emila z njuno filmsko aparaturo. Max Skladanowsky se je sprva ukvarjal z napravami za projekcijo fotografij. Skonstruiral je neke vrste laterno magico, potem (1894) projektor - bioscop in 1895. projektor za film 16 sličic v sekundi. Že 1. novembra 1895., dva meseca pred bratoma Lumiere, sta v Berlinu pripravila filmsko projekcijo s 15-minutnim programom dokumentarnih filmskih posnetkov. Toda iz tehničnih razlogov je filmska zgodovina priznala prvo filmsko projekcijo v svetovnem merilu bratoma Lumiere. Film Skladanowsky Bioscop smo temeljito pregledali in analizirali na AGRFT. Obstaja verjetnost, da je del filma tuje provenienice in ga je dr. Foerster vmontiral med svoje posnetke.

Leto 1938 - prelomno leto v slovenski filmski zgodovini. Dr. Marjan Foerster, obogaten z izkušnjami in znanjem filmskega snemalca, režiserja in montažerja, ki jih je pridobil v času triletne specializacije pri Ufi, se je vrnil v domovino. Svoje znanje je želel uveljaviti na domačih tleh. Kmalu je posnel kratka dokumentarna filma: Pri kamnitni mizi, slovesnost ob 180-letnici rojstva pesnika Valentina Vodnika pri njegovi rojstni hiši v Šiški, in Hotel Malič v Ljubljani, o podiranju hotela Malič, v katerem se je v preteklosti nahajal hotel Stadt Wien, pomemben zaradi prvih filmskih projekcij v Ljubljani. Hkrati je dr. Marjan Foerster snoval načrte za slovenski zvočni film, ki se je napovedoval na ozorju. Rudi Omota, ki je bil takrat radijski tehnik pri Radiu Ljubljana, je že izdelal zvočno kamero za film. Kmalu sta se srečala dva pionirja na področju filma: Rudi Omota, strokovnjak tonskih zapisov, in dr. Marjan Foerster, specialist za filmsko sliko. V sodelovanju z Antonom Smehom in Francetom Cerarjem so posneli (France Cerar, ki je bil po osvoboditvi snemalce pri Triglav filmu, je druga oseba - podatek Rudija Omote) prvi slovenski zvočni film Mladinski dnevi. V produkciji Emona filma sta dr. Marjan Foerster in Rudi Omota posnela vrsto zvočnih reportaž: Železniška nesreča pri Ozlju, o vlaku, ki je zapeljal v Kolpo, Otvoritev Žal v Ljubljani, o svečani otvoritvi mrliških vežic, Odkritje spomenika kralja Aleksandra I. v Ljubljani, pri katerem je sodeloval tudi prof. Janko Ravnik. Dr. Marjan Foerster je svetoval Prosvetni zvezi in Emona filmu pri nakupu tehnične opreme. Odkritje spo-

menika kralju Aleksandru so posneli z moderno kamero znamke "Askanija". Poleg tega so uporabljali še dve ročni snemalni kameri. Emona film je posneti film razvil in kopiral v svojem nanovo opremljenem laboratoriju, v katerem je že prej izdeloval podnaslove tujih filmov. Pri reportažab, ki so jih posneli na prostem, so pri Emona filmu tonske posnetke vnesli na film pozneje. Tako so tudi pri filmu o odkritju spomenika pevске in godbene posnetke vkopirali v filmsko kopijo naknadno. V decembru 1940 je Emona film posnel še dva kratka filma: Zadnja pot dr. Antona Koruška v Ljubljani in reklamni film Jugoslovanska knjigarna z igralcem Franom Lipahom, ki pripoveduje² o poteku snemanja, ponavljanju posameznih sekvenc in pripravi zvočnih posnetkov, ki jih je dr. Marjan Foerster pripravljaval v nočnem času.

V dopisu Prosvetni zvezi 22. julija 1938 je dr. Foerster razmišljal o snemanju filmov s področja kulture v Sloveniji. V letu 1940 sta z Rudijem Omoto začela snemati film o Prešernovi rojstni hiši O, Vrba!, ki sta ga nadaljevala v letih 1942 in 1945. Končno ga je izdalo Filmsko podjetje DF Jugoslavije, direkcija za LR Slovenijo. V filmu sta Oton Župančič in Fran Saleški Finžgar recitirala Prešernove verze. Oblaki, ki jih veler žene nad Karavankami, simbolizirajo pretečo nacistično nevarnost. Petje ptic, ki ga slišimo v filmu, so posneli nekega dne zgodaj zjutraj na Foersterjevem vrtu v Ljubljani. Lajanje psa je nekdo imitiral.³ Pred približno dvema letoma je Arhiv Republike Slovenije v sodelovanju z Rudijem Omoto poizkusil obnoviti tonski posnetek filma O, Vrba! Toda kopiranje se ni posrečilo. Pokazalo se je, da je izvorni film zaradi starosti in nepravilne hrambe poškodovan, deformiran. Rudi Omota je dne 3. junija 1997 sodeloval v oddaji TV Slovenije: "Rudi Omota, prvi slovenski izumitelj filmske tehnike". V oddaji je naprtil Arhivu Republike Slovenije krivdo za propad filma O, Vrba! Trdil je, da je pred tem Triglav film pravilno hranil film in da ga je nato Arhiv RS leta 1973 po nekem povelju poslal v Jugoslovansko kinoteko, kjer je film propadel. To je bil grob napad na Arhiv in javna nezaupnica strokovnemu delu Arhiva na področju varstva filmskega gradiva, vendar je popolnoma neosnovana. Film O, Vrba! z vsem svojim gorljivim filmskim gradivom je pri Jugoslovanski kinoteki deponiral leta 1973 Triglav film, ki je kmalu za tem prenehal obstajati. Pred tem je moral svoje filme nekeje shraniti, kot depozit jih je sprejela Jugoslovanska kinoteka. Povedati moramo, da jih je Kinoteka hranila strokovno, kot vse svoje gradivo. Zato so neosnovane obtožbe Rudija Omote, da so filmi pri Kinoteki propadli, ker jih je shranila v neki pečici. Pri tem naj pripomnim, da Arhiv Republike Slovenije takrat ni imel ustreznih skladišč, da bi lahko prevzel tudi vnetljive

² Fran Lipah, Kako sem prvič filma!, Delo, 6. oktober 1959.

³ Podatek Rudija Omote.

filme. Vendar jih je prevzel, toda šele leta 1991, teden dni pred začetkom vojne za osamosvojitve. Takrat smo pripeljali tudi film *O, Vrba!*, torej šele pred šestimi leti, in danes jih hranimo v klimatiziranem skladišču. Naj še pojasnim trditve g. Omote, da so filme zelo primerno hranili pri Triglav filmu. O filmskem skladišču Triglav filma hranimo fotografijo, ki nam pove, da je bilo to zasilno zgrajeno skladišče brez izolacije. Filmi v njem so hili izpostavljeni mrazu in vročini, kar je poguhno za emulzijo na filmskem traku. Po prevzemu acetatnih negorljivih filmov, smo morali mnoge filme poslati v posebno kemično kopel, večina filmov je bila zaradi prevelike vlage plesniva. Plesen pa, vemo, pomeni propad filmske slike. Še na eno vprašanje, ki ga je načel v omenjeni oddaji, moram odgovoriti g. Rudiju Omoti. Trdil je, da je film *O, Vrba!* propadel tudi zato, ker filma nismo zalepili v škatli ovili in mu dodali kafe. Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije je član FIAF in svoje filmsko gradivo hrani po Navodilu (140 strani) imenovane mednarodne filmske zveze. Vnetljivi filmi nenehno razpadajo. To je kemijski proces, ki ga ne moremo zaustaviti. Zaradi tega moramo omogočiti izhod plinov iz škatel in skladiščnega prostora, sicer ti plini pospešujejo propad filmov v skladišču. Kaj pri tem pomeni v papir zaviti filmski kolot, ki je vložen v neprodušno zalepljeno filmsko škatlo, ni potrebno posebej pojasnjevati. Tudi kafa je za arhivski film škodljiva. Imenovano Navodilo dopušča njeno uporabo le za celovečerne filme, ki jih v kratkem času, npr. v mesecu, predvajamo vsak dan tudi po večkrat in jih na ta način osvežimo. Poleg tega so ti filmi predvideni za izločenje v doglednem času. Veino pa tudi, da kafa povzroči rjavenje notranjosti kovinskih škatel, s tem pa tudi filmskega traku.

Dr. Marjan Foerster je v svojem življenjepisu zapisal, da je med okupacijo vztrajal v pasivnem odporu. Šele po osvoboditvi je sodeloval pri snemanju in montaži filma *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje*. Vendar si posnetje filmov *Emona* filma v vojnem času brez dr. Marjana Foersterja ne moremo predstavljati. Pozneje srečamo Foersterjevo ime le še pri filmu *Sol iz morske vode*, ki ga je Triglav film posnel s švicarskim podjetjem Condor film v letih 1953-1954. Pri tem sta sodelovala dr. Marjan Foerster in dr. Martin Rikli iz Zuericha.

Filmsko dejavnost dr. Marjana Foersterja sta predstavila: Slovenska enciklopedija⁴ s skromnimi podatki in Inventar Arhiva Republike Slovenije, 1982. Vendar pri tem niso zajeti filmi, ki jih je dr. Foerster posnel pri Ufi pred vojno, prav tako niso predstavljeni zanimivi družinski filmi in filmi z dokumentarno vrednostjo širšega družbenega pomena.

Pred začetkom II. svetovne vojne je dr. Foerster za Direkcijo državnih železnic na 35 mm

traku posnel film *Naše železnice*, ki prikazuje vožnjo vlaka in nekatere postaje na Gorenjskem.

V poletju 1945 je na 35 mm traku posnel film *Vojaška parada v Ljubljani*, z vožnjo tankov in kamionov po Tržaški cesti. Sledi reportaža o Gorici na 35 mm traku s prikazom Travnika in goriškega gradu.

V petdesetih letih⁵ je napisal članek *Par besed o problemih avtoličarstva pri nas*. Nato je za tovarno barv *Color Medvode* in *Avtoličarsko delavnico Domžale* posnel reklamni film *Avtoličarstvo*.

Poleti 1949 je na potovanju po Švici posnel barvni film, ki smo ga naslovili *Vierwaldstaedsko jezero*.⁶

Konec leta 1956 so v Ljubljani predvajali turistični film *Svet okoli Triglava - svet kontrastov*. Posnelo ga je nemško filmsko podjetje *Debena* film iz Münchna v režiji Hansa Ericha Foersterja.⁷ Sodeloval je tudi dr. Marjan Foerster.

V letu 1957 je dr. Foerster napisal snemalno knjigo za film *Pazi vlak* in ga posnel v letu 1958. Prikazal je vožnjo vlaka, zapornice ob železnici in opozoril na nevarnosti ob železniški progi.

Film, ki smo ga naslovili *Dekle v gozdu*, na 16 mm traku, prikaže striptease. Nastal je verjetno v letih 1960-1965 in predstavlja izrazito študijski film.

V maju 1955. leta je dr. Foerster prikazal v prirodoslovni predavalnici na ljubljanski univerzi svoj novi barvni film *Obiščite Slovensko Primorje dolžine 390 m na ozkem traku*. Pri scenariju filma je sodeloval Silvo Dornik, glasbo je napisal Janko Gregore, ton pa je posnel Marjan Meglič. Film je vsestransko predstavil Slovensko Primorje, obalo in notranjost in je požel veliko priznanje doma in v tujini. Ohranjen je v fragmentih, kakor ga je Arhiv prevzel.

Po letu 1962 je Foerster s filmsko kamero spremljal in dokumentiral rušenja in gradbene spremembe v Ljubljani. Najbližje mu je bilo rušenje ob Rimski cesti, nasproti njegovega doma. Snemal je rušenje *Kozlerjeve biše*, *Bavarski dvor*, gradnjo železniških podvozov v *Šiški* pri Stari cerkvi. Poleg drugega je posnel promet, ki se je odvijal po ljubljanskih ulicah. Še vedno je uporabljal 16 mm film, za nekatere naslove so ohranjeni tudi negativi.

Slovenski filmski arhiv hrani iz tega časa krajše Foersterjeve filme, ki smo jih naslovili: *Kemijski laboratorij*, *Lutka* (barvni, vendar zelo slabo posnet), *Prometna nesreča*, *Smučanje*, *Živalski vrt in Kozoleci*. Časovno smo jih uvrstili med 1955-1960.

⁵ Dr. Marjan Foerster, *Par besed o problemih avtoličarstva pri nas*, Osební fond družine Foerster, Arhiv Republike Slovenije, fasc. 3.

⁶ Dr. Marjan Foerster, *Moja pot v Švico*, Osební fond družine Foerster, Arhiv Republike Slovenije, fasc. 1.

⁷ *Premiera turističnega filma o Sluveniji*, Slovenski pončevalci, 9. december 1956.

⁴ Enciklopedija Slovenije, Mladinska knjiga 1989, str. 130.



"Pri kamniti mizi", slovesnost ob 180-letnici rojstva Valentina Vodnika 2. februarja 1938, pevski nastop ob Vodnikovem spomeniku na ljubljanskem Navju (kamera R. Omota, režija M. Foerster)
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Poleg tega je dr. Marjan Foerster posnel še naslednje filme, ki jih navaja v svojem seznamu, a se niso ohranili⁸:

- Športna reportaža za TV, 1956
- Scenarij za tehnološki film Mleko, 1957
- Kramaršič, 1957
- Motorizacija, 1956-1957
- Čebelarstvo, 1958-1959
- Premik, 1959
- Družinski filmi.

Dr. Marjan Foerster je veliko pozornosti posvetil spominu staršev. Z obema je bil povezan vse življenje in ju je tudi večkrat posnel na film.

Sredi leta 1936 je pripotoval iz Berlina v Ljubljano, ko je predvajal dokumentarne filme, ki jih je posnel pri Uli. Takrat je doma posnel krajši film Spomini na lepše dni o gradnji terase ob Foersterjevi hiši na Rimski cesti. V filmu smo prepoznali tudi dr. Jaroslava Foersterja in še druge svojece.

V letu 1943 sta dr. Marjan Foerster in neznani snemalec posnela na domačem vrtu film Kozlički. V njem sta prikazala igro kozličkov. Dr. Foerster se z njimi igra, poklekne na tla, se prikloni, kozlički se mu povzpnejo na hrbet. S kozlički se igra tudi g. Amalija Bobič (gospodinja pri Foersterjevih) in neznana gospa. Po pripovedovanju g. Marije Frilan so Foersterjevi med vojno gojili kozličke, da so se oskrbeli z mlekom.

V 60-ih letih so sledili še naslednji družinski filmi: Portret dr. Jaroslava Foersterja (1960), Na domačem vrtu (1966) in Portret Vide Foerster (1967). Družinske filme smo obdelali in datirali s

⁸ Vse filme, ki jih je dr. Marjan Foerster posnel pri Uli, smo pregledali v sodelovanju s prof. Igorjem Koširjem z AGRFT in ugotovili tehnične značilnosti snemanja, kar sem navedel zgoraj. S prof. dr. Igorjem Košičem, prof. Karpom Godino, g. Zvezdano Sabotič z AGRFT in g. Dragico Strmole smo pregledali zlasti film Skladanowsky Bioscop in še nekatere Foersterjeve filme iz Berlina. Njihove podrobne ugotovitve bodo predstavljene v referatu na strokovnem arhivskem zborovanju v Celju in nam tudi objavljene.

pomočjo g. Marije Frilan, ki je dolgo časa živela pri Foersterjevih. V imenovanih filmih je dr. Marjan Foerster ohranil podobo očeta dr. Jaroslava Foersterja, ki je bil profesor na Tehniški fakulteti in je ob 85-letnici življenja prejel visoko priznanje, mater Vido in njeno sestro Anico Gogala.

Ob predvajanju Foersterjevih filmov smo ugotovili nekatere značilnosti, ki so jih šele uvajali pri tehniki snemanja v času njegovega študija pri Uli v Berlinu. V filmu Priključitev Posarja je uporabil zasuk s kamero na stativu. Zelo zahtevni so nočni posnetki v Berlinu, ki so dr. Foersterju lepo uspeli. V Berlinski reportaži je pri snemanju uporabil "zoom", s katerim je približal ali oddaljil objekt, ki ga je snemal, pri tem pa kamere ni premikal. Zanimivi so preliv v kameri, kontrasti pri snemanju belih galebov med letom nad reko na temnem ozadju. Večkrat je eksperimentiral z osvetlitvijo filma. Včasih je snemal tudi proti svetlobi z majhno zatemnitvijo, posnetke odseva v izložbi, med vožnjo z vlakom ali iz vozečega avtomobila, sončni zahod in odsev sonca v vodi, pri čemer je težko določiti osvetlitev. Včasih je snemal ob difuzni svetlobi, kar predstavlja v filmski šoli običajno vajo. S filtri je pridužil naravno svetlobo in snemal proti svetlobi. V filmu Dekle v gozdu je posnel akt in pri dnevni svetlobi pričaral nočni posnetek - "ameriško noč". Pri snemanju oblakov v filmu O, Vrba! je z rdečim filtrom posnel oblake nad Karavankami.

Dr. Marjan Foerster je nastopil v filmu o ciganih (verjetno Savski smo cigani, česar sedaj ne morem preveriti) in v filmu Franja Lediča Dobrotnica Balkana iz leta 1926. Objavljal je strokovne članke o barvnem in zvočnem filmu in druge razprave. Ob 20-letnici Jugoslovanske kinotke je prejel plaketo za uspešno strokovno delo na področju filmskega ustvarjanja, s čimer se je uvrstil na vidno mesto v slovenski filmski zgodovini.